ZÁKLADNÍ NEPODMÍNĚNÝ PŘÍJEM – CO (NE)DOKÁŽE ZAJISTIT A V ČEM JE JINÝ?

Jitka Špeciánová*

Abstract

Unconditional Basic Income – What Can(not) It Guarantee and in What Way Is It Different?

Unconditional basic income should guarantee that all residents have sufficient material conditions for their existence. Compared to other existing social security programs, basic income is unique in its simplicity. It also supports the individuals' freedom of use of their disposable time. The article analyzes the expected impact of the introduction of an unconditional basic income on the labor market. It also compares basic income to other social security programs (wage subsidies, targeted social programs, a negative income tax and tax credits) on a theoretical level from the perspective of a recipient. Unconditional basic income's effects on labor supply would be rather negative. However, relative to other social security programs, unconditional basic income can guarantee a higher or the same utility level, but it may not motivate to participate in the labor market. Additional positives are transparency and lack of incentives to cheat. The prospect of lower administrative costs depends on the specific basic income scheme in question.

Keywords: unconditional basic income, labor market, labor supply, reservation wage, work incentives, welfare programs

JEL Classification: D11, D31, D63, I38, J08

Úvod

Myšlenka výplaty základního nepodmíněného příjmu je v současnosti diskutována nejen v českém kontextu, ale i v kontextu evropském a celosvětovém. Koncept občanského příjmu má za sebou již poměrně dlouhou historii vývoje. Základní nepodmíněný příjem, který by každému obyvatele státu zaručoval podmínky minimálního životního standardu, zmiňoval již Thomas Paine na konci 18. století jakožto kompenzaci za vzniklé soukromé vlastnictví půdy, která má být vyplácena všem občanům nad 21 let. Ve stejné době o něm hovoří i Maximilien Robespierre při definici prvního společenského zákona, který by garantoval všem členům společnosti prostředky k obživě. (Raventós, 2007)

Základní nepodmíněný příjem (*basic income*) je definován jako pravidelně vyplácený peněžní příjem každému občanu dané země, případně i trvale usazenému rezidentovi (nikoli domácnosti, ale jednotlivci) nezávisle na jeho participaci na trhu práce, bohatství, pohlaví, rodinném stavu apod. Každý obyvateľ by tedy dostával od státu stejně vysoký finanční obnos, neohledně na to, zda je zaměstnaný či nezaměstnaný, zda pracovat chce, či nechce anebo nemůže, zda je vysoko nebo nízkopříjmový a také neohledně na počet

* Jitka Špeciánová (jitka.melzochova@vse.cz), Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta.

děti, ke kterým má vyživovací povinnost. V návrzích se pracuje i s pravidelným příjmem vypláceným nezletilým osobám. Důležitá je právě absence podmínek, které příjemce benefitu opravňují k jeho pobírání. Avizovaná výše základního příjmu je nejčastěji na úrovni prahu relativní chudoby, tj. ve výši 50 % nebo 60 % mediánového příjmu obyvatele v dané zemi.

Ruku v ruce s návrhy různých modifikací nepodmíněného příjmu a jejich obhajobami jdou i návrhy zdrojů financování, které by takový příjem státu umožnily. Vždy se jedná o různé formy zdanění. Často je také myšlenka výplaty základního nepodmíněného příjmu pojata jako náhrada dosavadního systému sociálních podpor plynoucích ze strany státu.

Ačkoli základní nepodmíněný příjem se může na první pohled jevit jako poměrně utopická vize, existuje stát, kde je příjem zaveden již od roku 1982. Americký stát Aljaška každému obyvatele nebo osobě, která zde žije legálně déle než půl roku, vyplácí ročně podíl z fondu (*Alaska Permanent Fund*), jenž je tvořen příjmy pocházejícími z těžby ropy a dřeva.¹ Experimenty se základním příjmem proběhly od konce 60. let v několika zemích. Například v 70. letech 20. století proběhlo testování v některých státech USA – v New Jersey a Pensylvánii (1968–1972), Iowě (1969–1973), Indianě (1971–1974), v amerických městech Seattlu a Denveru (od roku 1970 a 1972) a v kanadském městě Dauphin (1974–1979). Další projekty proběhly po roce 2000 v Ugandě, Indii, Keni a Namibii. Cílem projektů bylo rozpoznání a kvantifikace změn v jednání obyvatele, jimž byl příjem vyplácen, oproti kontrolní skupině, které zůstal přístup ke stávajícímu sociálnímu systému.² Hlavním výzkumným záměrem bylo sledování změn projevujících se na trhu práce, ve vzdělávání dětí, dopadů na příjmovou nerovnost a také dopadů na zdravotní stav.

Podobné reálně fungující politiky lze kromě Aljašky nalézt také v Brazílii (program *Bolsa Família*³), Severní Karolině⁴ a Íránu⁵. V rámci Evropské unie vznikla v lednu 2013 Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem, která si dala za cíl dovést bod k projednání na půdě Evropského parlamentu.⁶ Iniciativa však neposbírала dostatečný počet podpisů obyvatel EU, proto se bod k projednání nikdy nedostal. V červnu 2016 se

1 V roce 2015 byla vyplácena roční dividendy ve výši 2 072 USD, v roce 2014 ve výši 1 884 USD (APFC, 2016). Výše dividendy se od roku 2012 pohybuje mezi 2,6–6 % ročního mediánového příjmu na hlavu (USCIB, 2016).

2 Některé projekty netestovaly přímo základní nepodmíněný příjem, ale zavedení negativní daně. V Ugandě se testoval jednorázový peněžní grant.

3 Politika byla zavedena v roce 2014. Příspěvek je vyplácen chudým domácnostem ve výši odvislé od počtu dětí a je podmíněný docházkou dětí do škol, očkováním dětí a povinnými návštěvami těhotných žen u lékařů. Dávka je vyplácena čtvrtině brazilské populace (cca 49 mil. obyvatel) (Suplicy, 2008).

4 Dvakrát ročně je vyplácen podíl ze zisku kasina založeného a vlastněného Čerokézů ostatním členům kmene (Velasquez-Manoff, 2014).

5 Od prosince roku 2010 je vypláceno 45 USD měsíčně každému Íránci, který se zaregistruje. Výplaty plynou 96 % populaci a představují 15 % národního důchodu. Základní příjem je financován z prodeje pohonných hmot. Ceny pohonných hmot a dalšího zboží byly dříve státem subvencovány, nyní jsou subvence nahrazeny výplatou základního příjmu (Tabatabai, 2011).

6 European Citizens' Initiative for an Unconditional Basic Income: <http://basicincome2013.eu/>.

o zavedení základního příjmu hlasovalo ve Švýcarsku, kde ho v referendu odmítlo 76,9 % voličů.⁷ V současné době probíhá projekt ve Finsku a připravuje se v nizozemském městě Utrecht.

Mezi základní pozitiva vyzdvihovaná obhájcí základního příjmu (např. Raventós, 2007; Van Parijs, 1995; Van der Veen, 1998 a další) patří zvýšení kvality nejhorších pracovních míst, pomoc „pracující chudině“⁸, možnost svobodného nakládání s volným časem, aniž by byla ohrožena existence člověka, eliminace pasti chudoby, či zvýšení rovnosti žen a mužů. Oproti jiným sociálním podporám navíc základní příjem nezapříčiňuje vznik podnětů k podvádění, je administrativně jednodušší a také transparentní. Příspěť by měl rovněž ke snižování příjmové nerovnosti ve společnosti.

Odpůrci základního příjmu argumentují poklesem nabídky práce (např. Elster, 1986), pobídkami pro imigraci (např. Bay a Pedersen, 2006), problémy s financováním a očekávanými inflačními tlaky (Tcherneva, 2006). Zvláště pak jsou zdůrazňovány dopady vysokého a progresivního zdanění příjmů, které je v návrzích na zavedení základního příjmu zpravidla uvažováno.

Předkládaná stat' se zaměřuje na dvě výzkumné oblasti – na oblast trhu práce a na komparaci základního příjmu s alternativními sociálními programy pro chudé. Zvolená metoda vychází ze studií proponentů základního příjmu, kteří jeho dopady analyzují pouze verbálně a drží se mikroekonomické úrovně analýzy, kdy jsou pozitiva nepodmíněného příjmu spatřována z pohledu jednotlivce (příjemce dávky). Účelem předkládané statě je podrobit tuto argumentaci kritice jednak na základě standardních mikroekonomických modelů spotřebitelské volby a také ji doplnit výsledky relevantních empirických studií. Hlavním cílem je ukázat, že tvrzení zastánců nepodmíněného příjmu ohledně individuální nabídky práce a výhod příjmu oproti jiným sociálním benefitům nejsou tak samozřejmá, za jaká je považují. V první řadě proto ukážu dopady základního příjmu na počet odpracovaných hodin a budu diskutovat vliv na nabídku práce s oporou v datech z proběhlých experimentů a dalších studií. Obhájcí základního příjmu totiž tvrdí, že jeho výplata by nezpůsobila demotivaci k práci (Raventós, 2007; Van Parijs, 1995). Dále provedu komparaci se čtyřmi vybranými alternativními sociálními programy a ukážu odlišnosti v rozhodování příjemce dávky. Rozboru bude podrobeno tvrzení, že základní nepodmíněný příjem je lepší formou pomoci chudým než jiné v praxi používané formy (Raventós, 2007).

První část studie se věnuje zdůvodnění myšlenky základního příjmu dle jeho obhájců a návrhům způsobů jeho financování, ve druhé části je proveden rozbor systému základního příjmu z hlediska dopadu na individuální nabídku práce. Třetí část ukazuje, jak se

7 Hlasovalo se pouze o zavedení základního příjmu, nikoli o jeho konkrétní výši. Proponenti navrhovali základní příjem ve výši zhruba 40 % průměrné švýcarské mzdy.

8 Raventós (2007) pokládá pracující chudinu za fenomén 20. a 21. století. Jedná se o skupinu lidí, kteří jsou zaměstnaní na standardní pracovní úvazek, ale stejně svými příjmy nepřesahují práh chudoby. V roce 2005 pracující chudinu představovalo 3,6 % obyvatelstva v EU a 10 % obyvatel žilo v chudých domácnostech i přesto, že byli zaměstnaní (Medialdea, Álvarez, 2005; cit. dle Raventós, 2007).

základní příjem liší od jiných typů podpor pro chudší vrstvu obyvatelstva. Je srovnán se subvencemi mezd, cílenými sociálními programy, negativním zdaněním a daňovými kredity. Stať dospívá k závěru, že základní nepodmíněný příjem je schopen naplnit pouze některá avizovaná pozitivita.

1. Zdůvodnění potřeby základního nepodmíněného příjmu a návrhy jeho financování

Obhájci základního příjmu jeho potřebu zdůvodňují tím, že chudoba v rozvinutých zemích je způsobena nedostatkem pracovních míst a že ti, kdo zaměstnaní jsou, si přivlastňují nadproporciální část práce, než která jim náleží, což zapříčiňuje nedobrovolnou nezaměstnanost. Z tohoto důvodu mají být jejich mzdy (zčásti představující ekonomickou rentu) zdaněny a výnos přerozdělen mezi všechny obyvatele (Van Parijs, Hrubec, Brabec, 2007; Raventós, 2007).

Van Parijs (1995) ve prospěch zavedení základního nepodmíněného příjmu argumentuje teorií reálné svobody. Rozlišuje *formální* a *reálnou* svobodu, kdy formální svoboda umožňuje sice jednotlivci odmítnout nabídku práce (např. z důvodu špatných pracovních podmínek, nízké mzdy atd.), ale odmítnutí s sebou nese možnost existenčních problémů. Základní příjem by měl člověka „reálně“ osvobodit v tom smyslu, že práci by mohl odmítnout s tím, že i bez pracovního příjmu nebude ohrožena jeho existence. Navíc ne všichni jsou si od přírody rovni, někdo je obdařen většími schopnostmi, a má proto nespravedlivou výhodu na trhu práce. Také proto by měl znevýhodněným ze svého příjmu pomáhat. (Van Parijs, 1995) Raventós (2007) vidí v základním příjmu pomoc pracující chudině a také těm, kteří se dobrovolně rozhodnou odejít z trhu práce a věnovat se dobrovolnickým pracem nebo pracem za nízkou mzdu, které jsou však prospěšné pro společnost.

Vzhledem k současnému systému sociálních podpor by tedy základní příjem dle Van Parijse, Raventóse a dalších obhájců jejich myšlenky nastolil materiální podmínky pro *reálnou* svobodu jednotlivce. Lidé by se přestali ocítat v pasti nezaměstnanosti, v situaci, kdy se jim pracovat vzhledem k vypláceným sociálním podporám nevyplatí kvůli vysoké mezní míře zdanění, a celkově by se snížila nejistota ohledně budoucí existence jedince. Odpadly by vysoké administrativní náklady na výpočet dávek a kontrolu oprávněnosti jejich pobírání. Úplné nahrazení současného sociálního systému se objevuje jen u některých autorů, jiní pracují s návrhem, že dávky, jejichž výše je v současnosti nad základním příjmem, by byly dorovnány.

Ford (2015) obhájí základní nepodmíněný příjem na základě očekávaného růstu technologické nezaměstnanosti. Vývoj technologií, které představují dobré substituty lidské práce, odsune lidi z pracovního trhu. Argumentaci dokládá i na datech, např. cena práce v USA od poloviny 70. let roste pomaleji než její produktivita a roboti jsou schopni nahradit nejen dělnické profese, ale i automatizované postupy pracovníků na vysokých pozicích. Pakliže se Ford (2015) ve svém odhadu budoucího vývoje nemýlí, podíl mezd na národním důchodu bude klesat a materiální podmínky života budou muset být financovány nebo poskytovány z jiných zdrojů než z práce za peněžní mzdu.

K nejdůležitějším otázkám, které se se základním nepodmíněným příjmem pojí, patří problém jeho financování. Odhady míry nutného zdanění příjmů, ze kterého by byl příjem financován, vycházejí z odhadů mikrosimulačních modelů používaných k odhadům dopadů změny zdanění a sociálního systému.⁹ Např. Arcarons, Raventós a Mèlich (2014) na datech o katalánských domácnostech z roku 2010 odhadli nutné zdanění příjmů ve výši rovné procentní sazby 49,57 %, aby byl zajištěn základní příjem pro všechny dospělé na úrovni 60 % průměrného příjmu a pro nezletilé ve výši jedné pětiny této částky. Sociální dávky nad výši hranice 60 % průměrného příjmu by byly dorovnány, ostatní by byly zrušeny. Odhady na italských a finských datech se dostávají k obdobným výsledkům potřebného zdanění příjmů. Pohybují se v rozmezí 41–50 % v závislosti na uvažované výši základního příjmu (Colombino, Narazani, 2013; Honkanen, 2014). Healy *et al.* (2012), jejichž příspěvek na konferenci pořádané organizací Basic Income Earth Network (BIEN)¹⁰ diskutuje zavedení základního příjmu v Irsku, za zdroj financování navrhuje daň z finančních transakcí, spotřební daň, daň z neobnovitelných zdrojů (např. uhlíkovou daň) a daň z produkce zatěžující životní prostředí (*tax on waste production*). Van Parijs (1995) za zdroje financování navrhuje externí zdroje, tj. půdu, přírodní zdroje a dědictví.

2. Rozbor argumentace o základním příjmu

Téma nepodmíněného příjmu je obhajováno z různých ideologických pozic. Na jedné straně z pohledu rovnostářské ideologie, pro kterou by základní příjem vyrovnával narůstající disproporce mezi různými příjmovými skupinami obyvatelstva a pomáhal by nejchudším vrstvám (např. Raventós, 2007), z pohledu genderových studií by podpořil vyrovnání postavení žen a mužů (např. McKay, 2001) a z liberálního pohledu by byl jakožto náhrada současného komplikovaného systému sociálních podpor “menším zlem”, které by podstatně snížilo náklady přerozdělování (např. Boettke, Martin, 2011).¹¹ Také by měl vést k reálné možnosti člověka rozhodnout se pro účast v činnostech bez finanční odměny (dobrovolnická práce, práce v domácnosti aj.), aniž by byla ohrožena jeho existence.

Kritiky nepodmíněného příjmu jsou nejčastěji stavěny na oslabení pobídek k práci. Základní příjem by totiž mohl podporovat dobrovolně nezaměstnané osoby. Další silná kritika se týká problematičnosti financování takového projektu. Ekonomická teorie je nástrojem, který nám může první druh kritiky osvětlit. V návaznosti na argumentaci

9 V ČR používá Dušek, Kališková a Münich (2013, 2014, 2015) mikrosimulační TAXBEN model k odhadu dopadu daní a benefitů na jednotlivce a domácnosti. V odhadu dopadů je pracováno se *Statistics on Income and Living Conditions* (SILC) datasetem.

10 Organizace založená v roce 1986, jejímž cílem je sdružovat sympatizanty a obhájce základního příjmu nejprve v rámci Evropy a od roku 2004 po celém světě (BIEN).

11 Boettke a Martin (2011) se zamýšlejí nad vhodným institucionálním rámcem, ve kterém by byl základní příjem vyplácen. Aby byl vyplácen státem odmítají ze třech základních důvodů: (i) stát nedokáže sledovat naplňování cílů stejně tak dobře jako soukromý sektor; (ii) systém základního příjmu by byl náchylný na politické změny; (iii) státní pomoc vytěšňuje soukromou charitu. Základní příjem by sice byl vyplácen všem občanům, ale jeho financování více zatíží jednu skupinu, neboť se v návrzích uvažuje s progresivním zdaněním, což může vést k oportunismu a dobývání renty (Boettke, Martin, 2011).

obhájců základního příjmu, kteří jeho pozitiva vztahují k jednotlivci (příjemci základního příjmu), bude i zde analyzována situace individuální volby. Vzhledem k omezením, která jsou modelům rozhodování spotřebitele v tomto kontextu vlastní, je argumentace doplňována výsledky proběhlých experimentů se základním příjmem a dalšími relevantními empirickými studiemi.

2.1 „Lidé přestanou pracovat“ aneb rozhodování o odpracovaných hodinách

Dopad základního příjmu na počet odpracovaných hodin může být jak pozitivní, tak negativní vzhledem k povaze dvou statků – spotřeby a volného času, které mohou být s ohledem na důchodovou elasticitu poptávky normálními nebo podřadnými statky. Graf 1 demonstruje tři možné dopady základního příjmu (BI) na spotřebu (C) a volný čas (H), maximalizuje-li jedinec svůj užitek v rozhodování o rozdělení disponibilního času mezi tyto dva statky.

Graf 1 | Rozhodování o spotřebě a volném čase: (a) normální statky, (b) spotřeba normální statek a volný čas podřadný statek, (c) spotřeba podřadný statek a volný čas normální statek

Zdroj: vlastní zpracování

Jak se kvantitativně změní nabídka práce vzhledem k růstu nepracovního důchodu spotřebitele, je empirická otázka.

Keanův (2011) sumarizující článek ohledně literatury, zkoumající elasticitu nabídky práce vzhledem k výši mzdy a zdanění, shrnuje, že se studie ve výsledcích sice rozcházejí, ale lze přijmout následující obecný závěr. Muži vykazují převážně nízkou elasticitu nabídky práce, ženy naopak vykazují elasticitu vyšší. Naměřené nekompenzované elasticity se ve studiích uvedených Keanem (2011) pohybují u mužů okolo $-0,1$ a u žen $-0,2$ a více. Důchodový efekt vychází u mužů i žen záporně, okolo $-0,15$ u mužů a $-0,2$ u žen. Starší výsledky odhadů elasticity nabídky práce mužů uvádí Pencavel (1986), žen Killingsworth a Heckman (1986). I zde muži vykazují nízkou elasticitu, ženy vyšší. Navíc Pencavel (1986) u mužů uvádí i negativní elasticitu vzhledem k nepracovnímu příjmu.

Studie z kanadského Dauphinu (Hum, Simpson, 2001), kde proběhl experiment s výplatou základního příjmu, dokládá, že lidé po zavedení příjmu snížili počet odpracovaných hodin.¹² Dopady byly vyčísleny v 1% snížení odpracovaných hodin u mužů, 3% u vdaných žen a 5% u svobodných žen. (Hum, Simpson, 2001) Ti, kdo v rodině vydělávali nejvíce, nabídku práce snížili o málo, manželky zůstávaly s dětmi doma více času a nejstarší dítě vstupovalo do prvního zaměstnání později, protože déle chodilo do školy (Forget, 2011). Studie k výsledkům o zaměstnanosti přidává dopady ve zdravotnictví, např. v období základního příjmu se snížily hospitalizace z důvodu úrazů a duševních nemocí (Forget, 2011). Celkový pokles počtu odpracovaných hodin změřený v amerických experimentech¹³ oproti kontrolní skupině je 13% za domácnost (Levine *et al.*, 2005). Ženy v průměru odpracovaly o 17% méně, muži o 7% (Munnell, 1987).

Naopak výsledky z experimentu proběhlého v Namibii přinášejí odlišné závěry. Haarmann *et al.* (2009) reportují dopad základního příjmu vypláceného v letech 2008–2012 v rámci jedné namibijské provincie ve zvýšení zaměstnanosti obyvatel nad 15 let o 10 procentních bodů (ze 45% na 55%) v letech 2007 a 2008. Obdobně dopadl i projekt v Indii (testování byli obyvatelé osmi vesnic v Madhya Pradesh), kde se zvýšil počet odpracovaných hodin o 20 až 22% za domácnost (Standing, 2013). Ugandský experiment také ukázal zvýšený počet odpracovaných hodin, a to o 17%, a zvýšení podnikatelské činnosti o 57% po čtyřech letech od výplaty jednorázového peněžního grantu (Blattman, Fiala, Martinez, 2014). Z experimentů je možné vypožorovat jednu souvislost – ve vyspělých zemích základní příjem vedl k mírnému poklesu nabídky práce u mužů, u žen vcelku ke značnému poklesu (ačkoli ne ve všech experimentech pokles u žen vyšel signifikantní), zatímco v rozvojových zemích vedl ke zvýšené pracovní aktivitě. Pozitivní dopad na nabídku práce v rozvojových zemích lze vysvětlit tím, že základní příjem zvyšuje schopnost pracovat, například díky lepšímu zdravotnímu stavu obyvatel, popř. jednorázový finanční grant umožňuje začít s podnikáním.

12 Testovaným domácnostem byl vyplácen základní příjem ve výši 60% hranice chudoby domácnosti, která je odvozena od její velikosti (Forget, 2011).

13 Ve státech New Jersey (města Trenton, Paterson, Passaic a New Jersey City), Pensylvánie (Scranton), Indiana (Gary), Severní Karolína a Iowa.

Problémem plynoucím ze snížené nabídky práce by bylo ohrožení možnosti vyplácení stejné výše nepodmíněného příjmu, neboť se zpravidla počítá s jeho financováním pomocí daně z příjmu (např. Raventós, 2007). Pakliže by stát vybral méně na daních z příjmu, musel by zvýšit zdanění něčeho jiného, např. přírodních zdrojů, jak navrhuje Steiner (1992) a Van Parijs (1995) nebo spotřeby (Healy *et al.*, 2012). Základní příjem navíc vyžaduje velké množství finančních prostředků, a proto s jeho zavedením je nutné počítat s vyšší sazbou daně z příjmu (nejčastěji s progresivní), která může mít dodatečné demotivační účinky na nabídku práce. Ať už v podobě snížení odpracovaných hodin, nebo v podpoře účasti v neoficiálním sektoru ekonomiky (Keane, 2011; Doerrenberg, Peichl, 2013).

2.2 „Lidé nezačnou pracovat“ aneb změna rezervační mzdy

Dopady základního příjmu je nutné také uvažovat u jedince, který stojí mimo trh práce, ať už je to z důvodu jeho vyšší rezervační mzdy, která mu není na trhu nabízena, nebo se teprve na budoucí zaměstnání připravuje. Rezervační mzda je motivací pro vstup na pracovní trh. Je-li volný čas normálním statkem, pak výše rezervační mzdy roste s rostoucím nepracovním příjmem. S výplatou základního příjmu by tedy jedinec, který stojí mimo trh práce, požadoval vyšší mzdovou sazbu, aby na trh práce vstoupil.¹⁴

Absolvent školy stojící před rozhodnutím, zdali bude na trhu práce participovat, bude poměřovat nabízenou tržní mzdovou sazbu s rezervační mzdou, ve které bude uvažován i základní příjem a která je *ceteris paribus* vyšší než bez výplaty základního příjmu. Dobrovolně nezaměstnaný na trh práce určitě po zavedení základního příjmu *ceteris paribus* nevstoupí. Dále lze vyvodit, že pokud je někdo zaměstnáván za nízkou mzdovou sazbu (ve smyslu jen o něco vyšší než je jeho současná rezervační mzda), bude požadovat vyšší pracovní mzdovou sazbu kvůli své vyšší rezervační mzdě. V případě nezvýšení mzdové sazby z trhu práce odejde. Z toho lze usuzovat, že po zavedení základního příjmu by se zvyšovaly nízké mzdové sazby, což by splnilo požadavek na pomoc nízkopříjmovému obyvatelstvu (pracující chudině). Na druhou stranu lze ale málo kvalifikovanou práci do určité míry substituovat kapitálem (např. dnes tolik diskutovanými „roboty“), což problém chudých a málo kvalifikovaných prohlubuje.

Vliv státních sociálních podpor na pracovní incentivy je v České republice palčivým politickým i ekonomickým tématem.¹⁵ Jak se promítají sociální dávky na pravděpodobnost participace na trhu práce v České republice zkoumaly Fialová a Mysíková (2009). Analýzou dat o domácnostech dokládají, že český sociální systém vytváří záporné podněty k participaci na trhu práce. Lidé, kteří v minulém roce pobírali vyšší sociální dávky

14 Formálně vzato, v individuální nabídce práce nejprve s rostoucí mzdovou sazbou převládá substituční efekt a od jisté výše mzdové sazby převládá důchodový efekt. Vyšší rezervační mzda pouze posune počáteční bod individuální nabídky práce, další průběh nabídkové křivky je těžké přesně predikovat.

15 Uznávaným modelem trhu práce, který integruje obě strany kontraktu a zahrnuje i jejich náklady na vyhledávání, je Diamondův-Mortensenův-Pissaridesův model trhu práce, kterým jsou odhadovány dopady státních politik zaměstnanosti na trh práce.

vzhledem k průměrné čisté měsíční mzdě (u neaktivních vzhledem k jejich potenciální mzdě¹⁶), budou na trhu práce v tomto roce participovat s nižší pravděpodobností než ti, kteří pobírali dávky nižší. Obdobné výsledky vycházejí i pro jiné státy EU, například pro Polsko, Itálii a Řecko. Navíc u žen byl zjištěn silnější negativní efekt. Maďarsko nevykázalo jednoznačný dopad, Španělsko naopak pozitivní vliv¹⁷ (Fialová, Mysíková, 2009).

Zaměstnanec pracující za nízkou mzdovou sazbu by si po zavedení základního příjmu mohl polepšit odchodem z trhu práce, což je jeden z možných scénářů, který uvádějí kritici základního příjmu. Je však nutno dodat, že scénář by se týkal pouze nízkopříjmových osob, které vydělávají jen o něco více, než by byla výše základního příjmu. Za předpokladu nulového nepracovního příjmu by pracující spotřebitel bez peněžní pomoci dosahoval optima v bodě E_0 . Se základním příjmem by si mohl polepšit i tak, že by odešel z trhu práce. Tento stav zachycuje graf 2.

Graf 2 | Efekt základního příjmu (BI) u nízkopříjmového jedince

Zdroj: vlastní zpracování

Základní příjem by tedy redukoval u některých skupin pracovní incentivy. Experimenty, které proběhly v USA a Kanadě, testovaly základní příjem v podobě negativní daně právě na chudých domácnostech. Například v New Jersey byly zapojeny do projektu pouze vybrané domácnosti, jejichž příjem nepřevýšil $1,5\times$ hranici relativní chudoby. Experiment prokázal pokles odpracovaných hodin o 11,8 % za domácnost, ale jen o 3,2 % nižší pracovní příjem oproti kontrolní skupině. (Garfinkel 1972).

16 Pro výpočet potenciální čisté měsíční mzdy pro neaktivní domácnosti viz příloha studie Fialové a Mysíkové (2009).

17 Pozitivní dopad sociálních dávek na participaci na trhu práce ve Španělsku autorky vysvětlují malým zastoupením lidí pobírajících sociální dávky ve zkoumaném vzorku (Fialová, Mysíková, 2009).

Aby nebyly potlačovány pobídky k práci, pomáhají státy chudým obyvatelům tehdy, když o práci přijdou a aktivně ji hledají. Pomoc pak není nepodmíněná, ale podmíněná. Pokud by byla finanční pomoc podmíněná nezaměstnaností a aktivním hledáním nového zaměstnání, což je podmínka pro výplatu standardního příspěvku v nezaměstnanosti, pak po nalezení nové práce by jedinec již žádnou pomoc od státu nezískal. V grafu 2 by se dostal z bodu E_1 zpět do bodu E_0 , který mu však přináší nižší užitek.¹⁸ Právě tento problém způsobuje fakt, že se lidé ze své chudoby nemohou dostat, resp. se jim to nevyplatí. Pokud vstoupí na trh práce, jejich mezní zdanění je tak vysoké, že je demotivuje na něm participovat. Raventós (2007) a další autoři tento fakt označují za „past chudoby“¹⁹.

Která z pozitiv vytyčených v úvodu může tedy základní příjem zajistit? Zvýšení kvality nejhorších pracovních míst a pomoc pracující chudině, alespoň co se týče vyšších mzdových sazeb, lze předpokládat. V dlouhém období nicméně hrozí substituce málo kvalifikované práce kapitálem, což by příjmovou nerovnost mohlo prohloubit. Člověk může s časem svobodně naložit i bez základního příjmu a spolehnout se na sociální systém svého státu. Pokud by výše základního příjmu nebyla schopna zajistit dostatečné existenční podmínky, pak by toto pozitivum – svobodné nakládání s časem – základní příjem nepřinesl. Vyřešení pasti chudoby není také tak jednoznačné, neboť některá skupina pracujících by mohla z trhu práce odejít a spotřebovávat v obdobné výši jako předtím, ale bez pracovního nasazení. Zvýšení rovnosti žen a mužů má být dosaženo výplatou příjmu jednotlivci, nikoli domácnosti. Problematika je však daleko složitější. Vsoce relevantní se jeví otázky typu: Kdo z domácnosti o rodinných financích nakonec rozhoduje? Jak silné je institucionální uspořádání rodiny v rámci různých kultur? Snad jen s posledními čtyřmi klady lze alespoň z části souhlasit. Základní příjem by negeneroval podněty k podvádění a byl by transparentní.²⁰ Mikrosimulační modely vykazují pozitivní vliv základního příjmu na příjmovou nerovnost měřenou Giniho koeficientem. Administrativní jednoduchost, kterou implicitně předpokládají jeho obhájci (Van Parijs, 2004; Raventós, 2007), je jistě možná, ale záleží na konkrétním designu – komu přesně bude vyplácen, jakým způsobem, na čem bude závislá stanovená výše příjmu a zda budou se základním příjmem zachovány některé stávající sociální dávky apod. (De Wispelaere a Stirton, 2011).

Empirické výzkumy z USA a Kanady prokazují pokles nabídky práce po zavedení základního příjmu v podobě negativní daně. Na českých i dalších evropských datech je prokázáno, že s růstem sociálních dávek v poměru k pracovnímu příjmu (ať už skutečnému nebo potenciálnímu) klesá pravděpodobnost participace na trhu práce. Navíc je třeba u experimentů uvažovat i fakt, že účastníci věděli, že se jedná pouze o dočasný projekt,

18 V grafu 2 uvažuji stejnou výši podpory v nezaměstnanosti jako základní příjem.

19 Pro rozhodování mezi vstupem na trh práce a existencí mimo něj, kdy se subjektu nevyplatí na trhu práce participovat, je vhodnější použít termín „past nezaměstnanosti“.

20 To by nicméně platilo pouze do té doby, než by se do takto jasného systému začaly přidávat různé výjimky plynoucí z možnosti získávání politické podpory.

proto své jednání nezměnili natolik, než kdyby se jednalo o trvalý benefit. Pokles nabídky práce by vedl ke snížení objemu vybrané daně z příjmu, proto je nasnadě uvažovat, jakou jinou „vhodnější“ daní by měl být základní příjem financován.

3. Srovnání základního nepodmíněného příjmu s jinými podporami pro chudé

Zastánci nepodmíněného příjmu kritizují jakékoli podmíněné pomoci chudým, neboť podle nich nezajistí vyřešení pasti chudoby a nezaměstnanosti, problému pracující chudiny a nepřispějí ke snižování nerovnosti ve společnosti. Některé z těchto námitek lze však vztáhnout i na základní nepodmíněný příjem. V současné době existují různé formy podmíněných státních podpor pro chudší vrstvu obyvatelstva. U některých je zdůrazňována výhoda spočívající v nepotlačování pobídek k práci, u jiných výhoda v omezení spotřeby „nevhodných“ statků, které by si mohl jedinec pořizovat za dávky. V České republice existuje celá řada podmíněných sociálních benefitů.²¹ Peněžité pomoci by pro srovnání se základním příjmem nebyly vhodné už vzhledem ke své peněžní podstatě. V optimalizaci by se projevíly pouze posunem rozpočtového omezení, stejně jako je tomu u základního příjmu, neboť nezpůsobují změnu relativních cen. Pro demonstraci odlišnosti proto byly vybrány dva české sociální programy, které fungují na jiném principu než peněžní transfery, a to subvence mezd a potravinové stravenky a také dva druhy amerických benefitů – negativní zdanění příjmu a daňové kredity, jakožto možné dvě alternativy, jejichž zavedení by neoslabovalo pracovní incentivy. Tři z těchto opatření způsobují distorzi relativních cen. Schémata amerických programů jsou převzata ze studie Moffitta (2002).

Základní příjem je jeho obhájci považován za lepší formu pomoci chudému obyvatele, než jsou současné podmíněně vyplácené benefity (Raventós, 2007 a další). Srovnání základního nepodmíněného příjmu se čtyřmi formami podpor je proto provedeno opět z pohledu příjemce dávky, který by si měl se základním příjmem, podle jeho doporučení, polepsit oproti současným podmíněným dávkám.²²

3.1 Subvence mezd

V kontextu zavedení základního příjmu jsme diskutovali možné snížení pobídek k práci a potenciální nevyřešení pasti chudoby, neboť by někteří pracující mohli z trhu práce po zavedení příjmu odejít. Proto se nabízí pomoc chudším vrstvám obyvatelstva v podobě

21 Mezi dávky státní sociální podpory patří přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné a pohřebné. Dále je vyplácena peněžité pomoci v mateřství, podpora v nezaměstnanosti a také dávky v hmotné nouzi v podobě příspěvku na živobytí, doplatku na bydlení a mimořádné okamžité pomoci.

22 Srovnání je ukázáno na modelu, který je založen na předpokladu *ceteris paribus*, což jeho vypovídací hodnotu limituje. Pro potřeby kapitoly, která má za cíl ukázat odlišnosti v rozhodování příjemce dávky při obdržení podmíněného příspěvku a základního nepodmíněného příjmu, je však dostačující.

státní subvence nízkých mzdových sazeb, která je vyplácena zaměstnavatelům.²³ V České republice funguje příspěvek na podporu zaměstnávání hendikepovaných, dlouhodobě nezaměstnaných a absolventů škol. Podpora mezd je opatření, které by se mohlo vypořádat s nedostatkem základního příjmu, neboť subvence je vázána na pracovní mzdovou sazbu, což by mělo zajistit trvalou motivaci k práci.

Graf 3 | Subvencování mzdy

Zdroj: vlastní zpracování

Odchod z trhu práce by se spotřebiteli při subvencování jeho nízké mzdové sazby, na rozdíl od základního příjmu, nevyplatil. Na grafu 3 je znázorněna situace jedince, který na trhu práce bez subvence mzdové sazby neparticipuje, ale se zavedením subvence si může polepšit tak, že na trh práce vstoupí. Subvence změnila sklon rozpočtového omezení a on může dosáhnout na vyšší indifferenční křivku IC_1 a optima v bodě E_1 . Spotřebitel by tedy byl ochoten díky subvenci mzdové sazby vstoupit na trh práce.

Subvence mzdových sazeb je oproti nepodmíněnému příjmu vázána na pracovní úvazek a nese s sebou tedy také administrativní náklady na kontrolu oprávněnosti a výši příspěvku. Pokud bychom nahlíželi na subvenci mzdové sazby jako na opatření mající za cíl pomoci chudému, pak by ho na trh práce přilákalo, a zvyšovalo by tedy jeho motivaci k práci.²⁴

23 V zemích EU, USA a Kanadě fungují programy, které vyplácejí subvence mezd zaměstnavatelům, kteří vytvoří nová pracovní místa. Často se jedná o zaměstnávání lidí nad 50 let věku, absolventy nebo hendikepované. V některých zemích jsou firmy vytvářející nová pracovní místa daňově zvýhodněny, popř. stát hradí za zaměstnavatele povinné sociální pojištění.

24 Přilákalo by ty osoby, jejichž rezervační mzda byla do současnosti vyšší než nabízená mzdová sazba na trhu.

Pokud by však zaměstnanec stále čelil vysokému meznímu zdanění při vstupu na trh práce, její funkčnost by byla značně omezená.²⁵

To, že mzdové subvence zvyšují mzdové sazby, ale na druhou stranu zvyšují i nezaměstnanost, zvláště pak u nízko kvalifikovaných pracovníků, jsou dílčí závěry DMP²⁶ modelu trhu práce, který je založen na „teorii vyhledávání“. Příspěvky státu na podporu zaměstnávání sice snižují dle modelu dobu trvání nezaměstnanosti, ale zvyšují její četnost. Celkové dopady subvencí mezd na trh práce jsou však podle tohoto modelu nejednoznačné (Mortensen, Pissarides, 2001).

Subvence nízké mzdové sazby má tedy opačný dopad na individuální nabídku práce jednotlivce, který neparticipuje před zavedením opatření na trhu práce, než má základní nepodmíněný příjem. Subvence mzdové sazby jej motivuje k práci, nepodmíněný příjem nikoli. V individuální spotřebitelské volbě lze navíc předpokládat, že jednotlivec pracující za nízkou mzdovou sazbou díky subvenci spíše zvýší počet odpracovaných hodin. Subvencovány jsou totiž nízké mzdové sazby a při nich se spotřebitel pohybuje na té části individuální (zpětně zakřivené) nabídky práce, kde je její tvar ovlivněn substitučním efektem.

Na rozdíl od základního příjmu však můžeme předpokládat vyšší administrativní náklady. Van Parijs (1995) podmíněné benefity odmítá, protože nedokáže zajistit plnou *reálnou* svobodu jedince. Veškerý volný čas nemůže být věnován dobrovolnické práci nebo péči o rodinné příslušníky, neboť bez placené práce by byla ohrožena existence.

3.2 Cílené sociální programy

Většinu sociálních dávek mohou jejich příjemci utratit za jakékoli statky, které odpovídají jejich preferencím. Některé statky jsou však považovány za “nevhodné”, aby byly financovány sociálními dávkami, například alkohol, tabák, gamblérství apod. Pomoc může proto být vázaná na cílené použití (státní paternalismus). Známé jsou americké cílené příspěvky na účely bydlení, školního stravování dětí, zdravotního pojištění apod. V České republice je vyplácen příspěvek na bydlení a doplatek na bydlení. Některé české úřady práce vyplácejí dávky v hmotné nouzi v podobě poukázek uplatnitelných ve vybraných provozovnách na nákup potravin, léků, oblečení, hygienických a školních potřeb. Poukázky mohou tvořit 35 % až 65 % přiznané dávky.

3.2.1 Subvence cen potravin

Pro zjednodušení budeme uvažovat příspěvek na nákup potravin, neboť potraviny vhodně reprezentují statek, jehož spotřebitel může při modelovém zjednodušení poptávat spojitě množství. Rozhodování spotřebitele o nákupu potravin (F) a kompozitního statku (Y) v případě subvencování cen potravin a v případě základního příjmu (BI) demonstruje graf 4.

25 Nově zaměstnaný by přišel o podporu v nezaměstnanosti.

26 Zkratka modelu odkazuje na jeho autory, kterými jsou P. A. Diamond, D. T. Mortensen a C. A. Pissarides.

Graf 4 | Srovnání příspěvků na potraviny a základního příjmu

Zdroj: vlastní zpracování

Původní optimum bez sociální podpory se nachází v bodě E_0 . Cílený příspěvek na potraviny je z pohledu spotřebitele ekvivalentní poklesu ceny potravin, spotřebitel čelí novému rozpočtovému omezení a dosahuje na vyšší indiferenční křivku IC_1 a optima v bodě M. Množství potravin $|HM|$ si kupuje za vnější podporu, množství potravin $|GH|$ z vlastních zdrojů. Pokládáme-li potraviny za normální statek, pak při zvýšeném důchodu jich bude spotřebitel kupovat více. Z grafu je tedy patrné, že příspěvek výhradně na potraviny generuje substituční i důchodový efekt ve prospěch jídla.

Pokud by však spotřebitel dostal základní příjem o stejné velikosti jako příspěvek na potraviny $|HM|$, pak by se jeho rozpočtové omezení posunulo pouze o výši tohoto transferu a relativní poměr cen dvou statků by zůstal stejný. Spotřebitel by v tomto případě dosáhl na vyšší indiferenční křivku IC_2 a optima v bodě E_2 . Hlavní rozdíl těchto opatření je v možnosti dosažení bodu M i v případě základního příjmu. V případě příspěvku výhradně na potraviny optimum v bodě E_2 je mimo spotřebitelovu přípustnou množinu, z čehož vyplývá, že cílený příspěvek relativně snižuje spotřebitelův užitek oproti základnímu příjmu.

Další formou účelové podpory jsou potravinové stravenky, které jsou chudým prodávány např. o 30 % levněji než je jejich kupní síla (za 70 Kč si lze pořídit jídlo za 100 Kč) a stát navíc může nařídít maximální objem dotovaných potravin. V České republice jsou potravinové stravenky známy jako oblíbený zaměstnanecký benefit. My zde ale budeme uvažovat stravenky jako pomoc nízkopříjmovému obyvatelstvu. Rozhodování o nákupu potravin (F) a kompozitního statku (Y) je znázorněno v grafu 5.

Graf 5 | Dopady potravinových stravenek a základního příjmu

Zdroj: vlastní zpracování

Kdyby mu byl vyplacen základní příjem o velikosti $|BG|$, jeho optimum by bylo stejné jako se stravenkami. Může však existovat spotřebitel, jehož optimální množství nakupovaných potravin se nachází pod F_G . Jeho původní optimum se nacházelo na úsečce $|BE_0|$ a i on by si v případě stravenek polepšil. Posunul by se na vyšší indiferenční křivku a dosáhl by optima v bodě F_0 . Více by si však polepšil v případě výplaty základního příjmu o velikosti $|BG|$. Ten by mu umožnil dosáhnout na vyšší indiferenční křivku a posunout se do optima v bodě F_1 .²⁷

3.3 Negativní zdanění příjmu

Mezi velmi podobné návrhy základního nepodmíněného příjmu patří negativní daň navrhovaná Miltonem Friedmanem (1993 [1962]).^{28, 29} Výše negativní daně by závisela na velikosti rodiny. Jedinec, resp. domácnost, by platil výslednou daň ve výši:

27 Americká studie analyzující program pro chudé sezdané páry s dětmi, kterým jsou poskytovány stravenky na potraviny (*Food Stamp Program*), ukázala velmi malý dopad na nabídku práce domácnosti (Hagstrom, 1996).

28 Návrh negativní daně se k projednávání do amerického Kongresu nikdy nedostal.

29 Negativní daň od roku 2002 navrhoval i český poslanec za ODS Vlastimil Tlustý z pozice stínového ministra financí. V roce 2006 navrhoval pravidelný měsíční příjem garantovaný státem ve výši odvislé od velikosti a příjmu rodiny, který by nahrazoval dosavadní státní sociální pomoc rodinám. Všichni penzisté by podle jeho návrhu dostávali od státu rovnou výši starobního důchodu (Melzochová, Špecián, 2015).

Graf 6 | Negativní daň

Zdroj: vlastní zpracování

$$Tax = -C + tY, \quad (1)$$

kde $-C$ je výše negativní daně, t sazba daně z příjmu a Y příjem.

Pro demonstraci Friedmanův návrh zjednodušíme. Pokud by spotřebitel neparticipoval na trhu práce, dostával by od státu měsíční příspěvek ve výši například 6 000 Kč. Pokud by sám vydělal 3 000 Kč, 50 % by zdanil (–1 500 Kč), ale příjem by mu byl navýšen o zápornou daň 6 000 Kč, tzn. že by měsíčně disponoval částkou 7 500 Kč. Pokud by vydělal 6 000 Kč, měsíční disponibilní příjem by byl ve výši 9 000 Kč. Graf 6 zachycuje vztah pracovního příjmu (Y_E) a disponibilního příjmu (Y_D) při negativní dani.

Negativní daň byla navrhována jako příspěvek pro rodinu, což by podle obhájců základního nepodmíněného příjmu nemohlo s sebou nést takové výhody, jako je právě základní příjem, který by byl vyplácen jednotlivci nezávisle na jeho rodinném stavu a rodinném příjmu. Navíc příprava daňových přiznání a propočítávání oprávněnosti výplaty negativní daně s sebou nese administrativní náklady. Dalším problémem je časový nesoulad – daňové přiznání se odevzdává jednou ročně, základní příjem, popř. vrátka na daních musí být vypláceny měsíčně, aby byly schopny zajistit existenční potřeby jedince. Avšak tyto časové problémy i oprávněnost za celou domácnost lze poměrně snadno překonat. Negativní daň byla testována například v New Jersey, v projektu Seattle-Denver, a Dauphinu a lze ji považovat za téměř identickou politiku jako základní nepodmíněný příjem.³⁰

30 Podobný princip jako negativní zdanění má v ČR daňová sleva na poplatníka nebo daňová sleva na vyživované děti. Avšak s tím rozdílem, že jsou podmíněny pracovním příjmem.

3.4 Daňové kredity

Podobným opatřením, které by také nemělo snižovat motivaci k práci, je americký systém daňových kreditů vázaných na pracovní příjem (*The Earned Income Tax Credit*), zavedený od roku 1975. Stanovena je maximální výše kreditu (v procentech ze mzdy), který je poskytován nejchudším. Pokud příjem překročí určitou hranici, daňový kredit se postupně snižuje, až je zcela zrušen. Rozpočtové omezení spotřeby (C) a volného času (H) má 3, resp. 4, různé sklony. Graf 7 je ukazuje.³¹

Graf 7 | Daňové kredity

Zdroj: vlastní zpracování

Jak se daňový kredit promítá do rozhodování o práci a volném čase? Jedinec, který nepracuje (bod P), může na trhu práce získat díky daňovému kreditu vyšší mzdovou sazbu, než mohl dosud. Pokud nepracoval kvůli tomu, že nabízená mzdová sazba byla nižší než jeho rezervační mzda, pak pro něho kredit vytváří motivaci pro vstup na trh práce. Nejníže příjmový občan (bod E) s kreditem dosáhne optima v bodě E' a polepší si. Jedinec nacházející se před daňovým kreditem v bodě P (středněpříjmový v rámci nízkopříjmových) si po jeho zavedení také polepší a přesune se do bodu P'. Jeho čistá mzda se nezmění, ale sníží počet odpracovaných hodin díky působení důchodového efektu. Osobě v bodě Q (vysokopříjmový občan v rámci nízkopříjmových) daňový kredit sníží čistou mzdu, jedinec se přesune do rovnováhy v bodě G a také bude více spotřebovávat volného času a sníží počet odpracovaných hodin.

31 Rozpočtové omezení | PF | platí pro nejnižší vydělané příjmy, které jsou doplňovány daňovým kreditem. Větší sklon odráží vyšší disponibilní mzdu s daňovým kreditem, než je vydělaná mzda. Úsečka | FG | má stejný sklon jako původní rozpočtové omezení, tedy disponibilní a pracovní mzda jsou si zde rovny a týká se o něco vyšších příjmů (v rámci nízkopříjmového obyvatelstva).

Dopady daňových kreditů jsou tedy následující: Na trhu práce přibudou noví účastníci a stávající účastníci sníží počet odpracovaných hodin, což jsou závěry, které potvrdily i empirické studie (např. Hotz, Scholz, 2003). Oproti daňovým kreditům je základní nepodmíněný příjem nevázaný na výši vydělané mzdy a pro každého občana by byl vyplácen ve stejné výši. Pokud by byl vyplácen základní příjem v dostatečné výši místo programu daňových kreditů, nepracující osoba v bodě P by mohla dosáhnout stejné výše spotřeby jako při daňových kreditech (a vyššího užitku), aniž by participovala na trhu práce. Středněpříjmový jedinec (v rámci nízkopříjmových) by na tom byl se základním příjmem stejně jako při daňových kreditech, dopad na vysokopříjmového občana (v rámci nízkopříjmových) není jednoznačný, ale lze očekávat konsekvence obdobné těm, které způsobují daňové kredity.

Z porovnání základního příjmu se čtyřmi alternativními sociálními programy je patrné, že základní příjem dokáže zajistit stejný nebo vyšší užitek jeho příjemci jako ostatní programy. Narozdíl od základního příjmu však některé programy více posilují pobídky k práci. Subvence nízkých mzdových sazeb a daňové kredity dokáží motivovat nezaměstnaného ke vstupu na trh práce. Nepodmíněný příjem tuto pobídku nevytváří. Na druhou stranu u jiných sociálních programů lze předpokládat vyšší administrativní náročnost, než by měl základní příjem.

Závěr

Cílem předkládané stati bylo polemizovat s tvrzeními obhájců základního nepodmíněného příjmu o některých jeho předpokládaných pozitivěch. První část analýzy ukázala dopady základního příjmu na počet odpracovaných hodin a diskutovala dopady jeho zavedení na nabídku práce. Na standardním mikroekonomickém modelu se ukazuje, že dopad na počet odpracovaných hodin nelze jednoznačně predikovat. Změna odpracovaných hodin v závislosti na zvýšeném nepracovním důchodu (při výplatě základního příjmu) záleží na povaze volného času jako druhu statku odvozeného z důchodové elasticity poptávky (normální nebo podřadný statek). Jelikož se obecně předpokládá, že volný čas je statkem normálním, s rostoucím důchodem poklesne počet hodin věnovaných práci. Odpověď na velikost změny je třeba hledat v empirických datech. Výstupy z proběhlých experimentů se základním příjmem ukazují negativní dopad na nabídku práce v rozvinutých zemích a pozitivní dopad v zemích rozvojových.

Na konceptu rezervační mzdy bylo demonstrováno, že její výše by v případě výplaty základního příjmu rostla, a nízké mzdové sazby by tedy musely vzrůst, aby za ně lidé byli ochotni pracovat. Dále lze předpokládat, že dražší práce bude v dlouhém období substituována kapitálem. Nelze plně souhlasit s obhájci základního příjmu, že základní příjem vyřeší past nezaměstnanosti, neboť bylo ukázáno, že pro některé skupiny by naopak znamenal motivaci k odchodu z trhu práce. Transparentnost a absence podnětů k podvádění jsou pozitivy, které může základní příjem zaručit. Nižší administrativní náklady jsou podmíněné konkrétním nastavením schématu výplaty příjmu.

Druhým cílem bylo provést srovnání základního příjmu se čtyřmi vybranými alternativními sociálními programy a vyhodnotit tak tvrzení obhájců nepodmíněného příjmu, že příjemce si se základním příjmem polepší oproti současné situaci, kdy je mu státem vyplácena podmíněná pomoc. Peněžní neúčelově vázaná pomoc chudým je kritizována kvůli demotivačním pracovním incentivům a také z důvodu, že nemusí být využita pro nákup společensky přijatelných statků, ale může být využita k financování neřestí (například k nákupu alkoholu). Proto funguje pomoc ve formě subvencí mzdových sazeb, které by pracovní motivaci neměly oslabovat, a účelově vázané příspěvky. Oproti základnímu nepodmíněnému příjmu subvencování mzdových sazeb nevytváří u člověka pracujícího za nízkou mzdovou sazbu pobídku pro odchod z trhu práce. Jelikož je pomoc vázaná na účast na trhu práce, nelze veškerý volný čas věnovat pracem bez peněžní odměny (např. dobrovolnickým). V případě příspěvků účelově vázaných na tom může být obdarován hůře než v případě necílené peněžité pomoci. Navíc lze předvídat vyšší administrativní náklady na výpočet cílených benefitů a na kontroly oprávněnosti jejich výplat.

U negativního zdanění příjmu lze nalézt pouze dva rozdíly oproti základnímu nepodmíněnému příjmu a to výpočet pro celou domácnost, nikoli za jednotlivce a také časový nesoulad mezi daňovým přiznáním a výplatou benefitu. Změna výpočtu negativní daně z domácnosti na jednotlivce a upravení časového rozvrhu však nejsou obtížně překonatelné překážky. Americký systém daňových kreditů, který byl také zkoumán a srovnáván se základním příjmem, má předcházet snižování motivace k práci. Oproti základnímu nepodmíněnému příjmu dokáže přilákat na trh práce nezaměstnaného a pomoci mu tak překonat past nezaměstnanosti. Základní příjem v dostatečné výši nezaměstnaného s nízkou rezervní mzdou, narozdíl od daňových kreditů, k práci nemotivuje.

Celá diskuse o zavedení základního nepodmíněného příjmu je v podstatě reakcí na současně se zvyšující nerovnost v západní společnosti a otevírá diskusi o nejvhodnější formě pomoci chudším vrstvám obyvatelstva. Někteří obyvatelé i přes pracovní výkon sotva přesahují práh relativní chudoby, jiní se ocitají v pasti nezaměstnanosti kvůli vysokému meznímu zdanění při vstupu na trh práce a to vše navíc podporuje obava z nedostatku možností uplatnění lidské práce v budoucnosti kvůli technologickému pokroku. Druhá strana problému tkví v jeho financování, resp. v otázce, co je nejvhodnější oblastí pro zdanění, jehož objem by byl schopen základní příjem financovat. Dopady zavedení příjmu na nabídku práce jsou jen zhruba predikovatelné, neboť i výsledky experimentů se rozcházejí a hlavně se vždy jednalo o experimenty, nikoli o reálné zavedení základního nepodmíněného příjmu.

Literatura

- Alaska Permanent Fund Corporation (2016). *The Permanent Fund Dividend* [cit. 2016-10-20]. Dostupné z: <http://www.apfc.org/home/Content/dividend/dividend.cfm>
- Arcarons, J., Raventós, D., Mèlich, L. (2014). Feasibility of Financing a Basic Income. *Basic Income Studies*, 9(1–2), 79–93, <https://doi.org/10.1515/bis-2014-0005>
- Bay, A. H., Pedersen, A. W. (2006). The Limits of Social Solidarity Basic Income, Immigration and the Legitimacy of the Universal Welfare State. *Acta Sociologica*, 49(4), 419–436, <https://doi.org/10.1177/0001699306071682>

- Basic Income Earth Network. Chaire Hoover d'éthique économique et sociale, Université catholique de Louvain, Belgium. [cit. 2016-10-25]. Dostupné z: <http://basicincome.org/>
- Blattman, C., Fiala, N., Martinez, S. (2014). Generating Skilled Self-Employment in Developing Countries: Experimental Evidence from Uganda. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(2), 697–752, <https://doi.org/10.1093/qje/qjt057>
- Boettke, P. J., Martin, A. (2012). Taking the "G" out of BIG: A Comparative Political Economy Perspective on Basic Income. *Basic Income Studies*, 6(2), <https://doi.org/10.1515/1932-0183.1218>
- Colombino, U., Narazani, E. (2013). Designing a Universal Income Support Mechanism for Italy: an Exploratory Tour. *Basic Income Studies*, 8(1), 1–17, <https://doi.org/10.1515/bis-2012-0010>
- De Wispelaere, J., Stirton, L. (2011). The Administrative Efficiency of Basic Income. *Policy & Politics*, 39(1), 115–132, <https://doi.org/10.1332/030557311x546352>
- Doerrenberg, P., Peichl, A. (2013). Progressive Taxation and Tax Morale. *Public Choice*, 155(3–4), 293–316, <https://doi.org/10.1007/s11127-011-9848-1>
- Dušek, L., Kalíšková, K., Münich, D. (2015). The Poor or the Kids? Distributional Impacts of Taxes and Benefits among Czech Households. *Prague Economic Papers*, 24(5), 602–618, <https://doi.org/10.18267/j.pep.550>
- Dušek, L., Kalíšková, K., Münich, D. (2014). Dopady reformy přímých daní k roku 2015: vyhodnocení pomocí modelu TAXBEN. *Politická ekonomie*, 62(6), 749–768, <https://doi.org/10.18267/j.polek.980>
- Dušek, L., Kalíšková, K., Münich, D. (2013). Distribution of Average, Marginal and Participation Tax Rates among Czech Taxpayers: Results from a TAXBEN Model. *Finance a úvěr*, 63(6), 474.
- Elster, J. (1986). Comment on van der Veen and Van Parijs. *Theory and Society*, 15(5), 709–721, <https://doi.org/10.1007/bf00239135>
- Fialová, K., Mysíková, M. (2009). Labour Market Participation: The Impact of Social Benefits in the Czech Republic and Selected European Countries. *Prague Economic Papers*, 18(3), 235–250.
- Ford, M. (2015). *Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. Basic Books. ISBN 978-0465097531.
- Forget, E. L. (2011). The Town with no Poverty: the Health Effects of a Canadian Guaranteed Annual Income Field Experiment. *Canadian Public Policy*, 37(3), 283–305, <https://doi.org/10.1353/cpp.2011.0036>
- Friedman, M. (1993 [1962]). *Kapitalismus a svoboda*. Praha: Liberální institut. ISBN 80-85787-33-4.
- Garfinkel, I. (1972). The New Jersey Income Maintenance Experiment. *The Journal of Consumer Affairs*, 6(1), 1–11, <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.1972.tb00495.x>
- Hagstrom, P. A. (1996). The Food Stamp Participation and Labor Supply of Married Couples: An Empirical Analysis of Joint Decisions. *Journal of Human Resources*, 31(2), 383–403, <https://doi.org/10.2307/146068>
- Healy, S. et al. (2012). Basic Income – Why and How in Difficult Economic Times: Financing a BI in Ireland. In *14th International Congress of the Basic Income Earth Network, Munich, Germany*.
- Honkanen, P. (2014). Basic Income and Negative Income Tax: A Comparison with a Simulation Model. *Basic Income Studies*, 9(1–2), 119–135, <https://doi.org/10.1515/bis-2014-0015>
- Hotz, J., Scholz, J. K. (2003). The Earned Income Tax Credit, in Moffitt, R., ed., *Means-tested*

- Transfer Programs in the United States*. Chicago: University of Chicago press, pp.141–198.
- Hum, D., Simpson, W. (2001). A Guaranteed Annual Income? From Mincome to the Millennium. *Policy Options/Options Politique*, 22(1), 78–82.
- Haarmann, C. et al. (2009). *Making the Difference! The BIG in Namibia Basic Income Grant Pilot Project Assessment Report*. Dostupné z: http://www.bignam.org/Publications/BIG_Assessment_report_08b.pdf
- Keane, M. P. (2011). Labor Supply and Taxes: A Survey. *Journal of Economic Literature*, 49(4), 961–1075, <https://doi.org/10.1257/jel.49.4.961>
- Killingsworth, M. R., Heckman, J. J. (1986). Female Labor Supply: A Survey. *Handbook of labor economics*, 1, 103–204, [https://doi.org/10.1016/s1573-4463\(86\)01005-2](https://doi.org/10.1016/s1573-4463(86)01005-2)
- Levine, R. A., Watts H., Hollister Robinson G., O'Connor W. et Wilderquist K. (2005). A Retrospective on the Negative Income Tax Experiments: Looking Back at the Most Innovative Field Studies in Social Policy. *The Ethics and Economics of the Basic Income Guarantee*, 95–106. Dostupné z: <http://works.swarthmore.edu/fac-economics/347>
- McKay, A. (2001). Rethinking Work and Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality through a Citizens' Basic Income. *Feminist Economics*, 7(1), 97–118, <https://doi.org/10.1080/13545700010022721>
- Medialdea, B., Álvarez, N. (2005). Ajuste neoliberal y pobreza salarial: los working poor en la UE. *Viento Sur*, 82, 56–64.
- Melzochová, J., Špecián, P. (2015). An Estimate of the Basic Income Costs: Case of the Czech Republic. *Procedia Economics and Finance*, 30, 550–557, [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)01267-8](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(15)01267-8)
- Moffitt, R. A. (2002). Welfare Programs and Labor Supply. *Handbook of public economics*, 4, 2393–2430, [https://doi.org/10.1016/s1573-4420\(02\)80013-1](https://doi.org/10.1016/s1573-4420(02)80013-1)
- Mortensen, D. T., Pissarides, C. (2001). *Taxes, Subsidies and Equilibrium Labour Market Outcomes*. CEPR. Discussion Papers No. 2989.
- Munnell, A. H. (1987). Lessons from the Income Maintenance Experiments: An Overview. *New England Economic Review*, (May), 32–45.
- Pencavel, J. (1986). Labor Supply of Men: a Survey. *Handbook of labor economics*, 1, 3–102, [https://doi.org/10.1016/s1573-4463\(86\)01004-0](https://doi.org/10.1016/s1573-4463(86)01004-0)
- Raventós, D. (2015 [2007]). *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato. ISBN 978-80-87705-20-9.
- Standing, G. (2013). India's Experiment in Basic Income Grants. *Global dialogue*, 3(5), 24–26.
- Steiner, H. (1992). Three Just Taxes, in Van Parijs, P., ed., *Arguing for Basic Income. Ethical foundations for a radical reform*. Londýn: Verso.
- Suplicy, E. M. (2008). From the Family Scholarship Program towards the Citizen's Basic Income in Brazil. *Published by Basic Income Earth Network*, 20–21.
- Tabatabai, H. (2011). The Basic Income Road to Reforming Iran's Price Subsidies. *Basic Income Studies*, 6(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1172>
- Tcherneva, P. R. (2006). Universal Assurances in the Public Interest: Evaluating the Economic Viability of Basic Income and Job Guarantees. *International Journal of Environment, Workplace and Employment*, 2(1), 69–88, <https://doi.org/10.1504/ijewe.2006.009358>
- United States Census Bureau (2016). *Total CPS Population and Per Capita Income* [cit. 2016-10-20]. Dostupné z: <http://www.census.gov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-income-people.html>

- Van der Veen, R. J. (1998). Real Freedom versus Reciprocity: Competing Views on the Justice of Unconditional Basic Income. *Political Studies*, 46(1), 140–163, <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00134>
- Van Parijs, P. (1995). *Real Freedom for All: What (If Anything) can Justify Capitalism?* Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780198293576.
- Van Parijs, P. (2004). Basic Income: a Simple and Powerful Idea for the Twenty-first Century. *Politics and Society*, 32(1), 7–39, <https://doi.org/10.1177/0032329203261095>
- Van Parijs, P., Hrubec, M., Brabec, M. (2007). *Všeobecný základní příjem: Právo na lenost nebo na přežití?* Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-257-2.
- Velasquez-Manoff, M. (2014). What Happens when the Poor Receive a Stipend. *New York Times*, 1, 18.